JEAN-LUC NANCY

GİTMEK/YOLA ÇIKIŞ

Fransızcadan Çeviren: Murat Erşen

MONOKL

Jean-Luc Nancy

Gitmek/Yola Çıkış

Çağımızın en önemli düşünürlerinden olan Jean-Luc Nancy, Strasbourg Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde dersler vermiş ve Phillipe Lacoue-Labarthe ile birlikte yapıtlar kaleme almıştır. *Le titre de la lettre* ve *L'Absolu littéraire: Théorie de la littérature du romantisme allemand* birlikte yazdıkları yapıtlardandır. Jean-Luc Nancy'nin Kant, Hegel ve Heidegger konusundaki yenilikçi ve esinlendirici okumalarının yanısıra kendi felsefi açılımlarını gerçekleştirdiği *La communauté désoeuvrée, Être singulier pluriel, Le sens du monde, La Création du monde ou la mondialisation, Les Fins de l'homme* gibi temel yapıtları bulunmaktadır. Blanchot, Levinas ve Derrida gibi filozof ve yazarlar ile önemli diyaloglar gerçekleştirmiştir. Filozofun yayımlanan son yapıtları arasında *L'Adoration* (Galilée, 2010) ve *Atlan: Les Détrempes* (Hazan, 2010) yer almaktadır.

Jean-Luc Nancy aynı zamanda Monokl Dergisi'nin Onur Kurulu üyesidir. Monokl'un demokrasi, dostluk, ortaklık ve kardeşlik projelerine içtenlikle ve incelikle bizzat katılmıştır.

Yazarın Monokl'daki diğer kitapları:

Demokrasinin Hakikati (2010, Aralık)
Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik (2011, Mayıs)
Tekil Çoğul Olma (2012 - yayıma hazırlanıyor)
İşlemeyen Ortaklık (2012- yayıma hazırlanıyor)
Dünyanın Anlamı (2012 - yayıma hazırlanıyor)

MonoKL Yayınları

1- Ahmet Soysal
İlke Olarak Yaşam Üstüne Notlar ya da Mini-Etika
2- Jean-Luc Nancy
Demokrasinin Hakikati
3- Jean-François Lyotard
Pagan Eğitimler
4- Ahmet Soysal
Birlikte ve Başka I ve II
5- Thomas de Quincey
Immanuel Kant'ın Son Günleri
6- Jean-Luc Nancy
Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik
Dört Küçük Konferans
7- Emmanuel Levinas
Maurice Blanchot Üstüne
8- Michel Henry
Marx'a Göre Sosyalizm
9- Arthur Machen
Büyük Tanrı Pan - En Derindeki Işık
10- Sheckley, Clarke, Doyle, Asimov
Yamuk Bakan Öyküler (seçki)
11- Marguerite Duras
Yıkmak Diyor Kadın

12- Giorgio Agamben
Dünyevileştirmeler
13-Hervé Le Tellier
Bar Sonatları
14- Alain Badiou
Felsefe ile Politika
Arasındaki Gizemli İlişki
15- Alain Badiou
Sonlu ve Sonsuz
16- Alain Badiou - Barbara Cassin
Heidegger. Nazizm, Kadınlar, Felsefe
17- Alain Badiou
Tarihin Uyanışı
18- Dionys Mascolo
Aşk Üstüne
19- Peter Sloterdijk
Derrida, Bir Mısırlı
20- Arthur Machen
Tanrı Pan - En Derindeki Işık
21- Jean-Luc Nancy
Gitmek/Yola Çıkış

MonoKL

"Mono Kurgusuz Labirent"

YAZININ DOSTLUĞU

ile

DOSTLUĞUN YAZISI

MonoKL Yayınları
Kuloğlu Mah. Gazeteci Erol
Dernek Sk. No:14 D:4 Taksim
Beyoğlu - İstanbul

e-posta: editor@monokl.net
www.monokl.net

Jean-Luc Nancy
Gitmek/Yola Çıkış

Yapıtın Özgün Adı: *Partir - Le départ*

© Editions Bayard 2011
© Monokl Yayınları, 2012

Birinci Basım: 2012 Mart
Yayına Hazırlayan: Volkan Çelebi
Düzelti: Monokl Atölye
Kapak Tasarım: İzzet Memati
ISBN: 978-605-62850-5-9
Sertifika Numarası: 22834

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Monokl
Baskı ve Cilt: Bayrak Matbaacılık
Davutpaşa Cd. No:14/2 Topkapı İstanbul

JEAN-LUC NANCY

GİTMEK / YOLA ÇIKIŞ

Fransızcadan Çeviren: Murat Erşen

MONOKL

İçindekiler

Uyarı 11

Gitmek / Yola Çıkış Üstüne Küçük Konferans 15

Sorular/Yanıtlar 37

1929 ile 1932 arasında, Walter Benjamin Alman radyosu için çocuklara yönelik yayınlar kaleme aldı. Anlatılar, sohbetler, konferanslar daha sonra çocuklar için "Aydınlanma" başlığı altında bir araya getirildi.

Gilbert Tsaï, her mevsim düzenlediği ve (6 yaşından itibaren) çocuklar ile onlara eşlik edenlere yönelik "küçük konferanslar"ı adlandırmak için bu başlığı yeniden kullanmaya karar verdi. Her seferinde, söz konusu olan sadece aydınlatmak, uyandırmaktır. Odysseia, yıldızlı gece,

tanrılar, sözcükler, imgeler, savaş, Galileo... Temaların sınırı yok, ama oyunun bir kuralı var, o da şu: konuşmacılar fiilen çocuklara hitap ederler ve bunu kuşakları kat eden bir dostluk hareketiyle bildik yolların dışında yaparlar.

Deney iyi sonuç verince, doğal olarak bu sözel maceraları küçük kitaplara dönüştürme fikri geldi akla. Bu dizinin var olma nedeni işte budur.

Uyarı

Daha önceki konferanslar için olduğu gibi, kayıtlardan yapılan çevriyazıma bağlı kalıyorum. Notlardan hareketle metinsiz konuştum ve yayınlanan bu kitapta, kesinsizlikleriyle beraber, bu tonu muhafaza etmek istiyorum.

J-L.N.

Bir "*partir*" [gitmek] fiili vardır ve bir de belli bir an'a işaret eden "*départ*"[1] [yola çıkış] kelimesi (örneğin trenin yola çıkışı, kalkışı). Bir de, aranızda en genç olanların kuşkusuz bilmediği bir sözcük vardır, o da kalkış (*la partance*). Kalkmak üzere (*en partance*). Bir zamanlar bu

[1] İlk cümle konferansa adını veren iki kelime ile açılmaktadır. "*Partir*" fiili, "gitmek, yola çıkmak, hareket etmek" ve "*départ*" ise "yola çıkış, gidiş, yollanma, hareket, gidiş, kalkış" anlamlarına gelmektedir. Metin içinde, her iki kelime ve türevleri için (örneğin, "*partance*", "kalkış, kalkma anı"), cümlenin gelişine ve bağlama göre bu karşılıklardan en uygun olanı kullanılacaktır. Karşılıklar farklı olsa da kastedilen şeyin mantığı Türkçedeki kullanımlar da gözetilerek akılda tutulmalıdır (ç.n.).

kelime, posta vapurlarının, insanları taşıyan gemilerin faaliyetinin çok daha önemli olduğu bir dönemde, limanlarda kalkmakta olan gemilerden söz edilirken kullanılırdı. Kalkmakta/kalkacak olmak, hala bugün de söylendiği gibi, kalkmak üzere olmak demektir. Kati olarak kalkacak olduğumuz an yaklaşmıştır, ama henüz gelmemiştir. Tüm bunlarla "partir" fiilinde tekrar karşılaşıyoruz. Kalkış anı, kopuş, ayrılık, bekleme, birbirine karışmış umut ve tedirginlik, sonra da kalkış. Bu "Kalkma/gitme"de (*partir*) ne olup bitmektedir? Sadece bir örnek verdim, ama bildiğiniz gibi her gün gideriz/yola çıkarız (*partir*). Her gün okula gidersiniz, en azından öyle olduğunu varsayıyorum ve günün sonunda okuldan ayrılırız (*partir de*). Daha ziyade eve döndüğünüzü (*rentrer*) söylersiniz. Bu bir bilgi verir: Her zaman, tanıdığımız, aşina olduğumuz bir şeyleri olan bir yerden ayrılırız. Ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişkinin bu kadar örnek nitelikte olması da belki bu yüzdendir, zira sadece dar anlamında aileden (*famille*) değil ama iyi bilinen anlamın-

da aşina olandan (*familier*) ayrılırız. Ebeveynlere göre çocuğun büyük olayı, gitmesidir (evden ayrılmasıdır). Bir yandan, ebeveynler onun gitmesini sevmezler, öte yandan, ebeveyn olmalarından dolayı, çocuğun gitmesini isterler. Kızlarından ya da oğullarından bıktıkları için değildir bu, her ne kadar bunun başa geldiği olsa da. Hem zaten, çocuklar da, eninde sonunda, çocukluk dünyasından çıkıp yetişkin hale geldiklerinde, bazen bıkarlar. Çocukları bilirsiniz, hiçbir zaman ergen olunmaz, ama çocukluk halini başka yere gitmek için, başka bir şey olmak için bırakmak istediğimiz bir an gelir. Bu nedenle, ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişki çok tuhaf, çok ikircimlidir. Her iki taraf da hem gitmek hem gitmemek. Ebeveynler de çocuğun gitmesini ister, zira, sevdiğimiz zaman, onun herkesin hayatı olan şeye doğru gitmesini (*aller vers*) arzu ederiz: özerk, bağımsız olmak, hani deriz ya, "hayatını kurmak". Ama gitmek sadece ebeveynler ile çocuklar arasında geçen bir şey değildir. Bu aynı zamanda ebeveynler arasında da meydana gelebilir. Bugün, pek

çok ebeveyn birbirinden ayrılıyor, artık anlaşamıyorlar, çünkü ortak yaşam artık yolunda gitmiyor ve biri ya da diğeri gidiyor. İkisi ayrılıyorlar ve çoğunlukla ikisinden biri başka yerde başka bir hayat yaşamak için gidiyor. Demek ki okula gidiyoruz, başlangıçta okul ürkütücü bir şeydir ve öyle kalabilir, sıkıcı ya da tehditkar olabilir, azar yiyebiliriz, kötü notlar alabiliriz. Diğer çocuklar sevimsiz olabilir, bazen, tersine, evde durmaktan çok okulda olmak isteriz, eve dönmek için okuldan ayrılmak istemeyiz. Bu "gitmek" eyleminde, belli bir bölünme (*division*) yer alır, her zaman, bir şeyden ayrılırız. Gitmek (*partir*); "pay/bölüm" (*part*), "paylara ayırma, bölme" (*partage*) ya da "bölüşme, partisyon" (*partition*)sözcükleri ile aynı ailedendir. Belki bu kelimeyi (*partisyon*)[2] biliyorsunuzdur, özellikle de müzikte kullanılan anlamını, yani müziğin üstüne basıldığı küçük kitapçık. Bu, partisyon diye adlandırılır, çünkü müzik porte bölümleri halinde yazılır ve

[2] Çalgı ya da ses bölümlerinin birlikte okunmasını sağlamak amacıyla birbiri üstüne sıralanmış nota dizisi (ç.n.).

bunların arasına melodinin anları kaydedilir, aynı zamanda da, çok sesli bir kompozisyon söz konusu olduğunda farklı seslerin bölümlerini ya da bir orkestranın farklı enstrümanlarının bölümlerini belirtir.

Bu aileye ait kelimeler, Latince "*pars*" (kısım, bölüm, parça) ve bölmek, ayırmak anlamına gelen "*partire*"e kelimesinden gelir. Biz Fransızcada bu anlamı, örneğin "bölüştürme" gibi bir sözcük içinde muhafaza ettik.

Aslında dilimizde iki "partir" fiili vardır. Bir tanesini hepimiz biliriz, ama diğeri bölmek (*diviser*) anlamına gelir ve çok uzun zamandan beri kullanılmamaktadır. Yüksek düzeyde iyi bir Fransızca sözlükte, iki eşsesli/eşadlı "partir" bulursunuz. Adeta, gitmek daima bölünmektir. Sadece ayrıldığımız yer ile gittiğimiz yer arasındaki bölünme değil, bizzat biz de bölünürüz, parçalara ayrılırız (*se partager*). Okula gittiğimizde, parçalara ayrılırız, bizden bir şeyler evde kalır. Ebeveynlerimizin evinden ayrıldığımızda, yine bizden bir şeyler kalır geride. Belki başlangıçta bunun hakkında hiçbir şey bilmek istemeyiz ve bileme-

yiz de, ama çoğu kez, belli bir yaştan itibaren, insanlar çocukluklarını, belki de kendileri artık nihai olarak gitmiş, bu dünyadan ayrılmış, ölmüş olan ebeveynlerini hatırlarlar. Bunlardan tekrar bahsedeceğiz. Benden bir parça bir yerde kalır (*une part de moi-même reste quelque part*). "Bir yer" (*quelque part*) sözcüğü burada güçlüdür, bu, benden bir şeyin kaldığı bir parça (*partie*), bir mekandır. "Gitme"nin ilk tarafı ve belki de en karanlık yanı böyledir, zira başta onun hakkında çok şey bilmeyiz ya da çok fazla şey biliriz, çünkü gitmek zorundayızdır. Ebeveynlerin bir çocuğu kapıya koyduğu ya da kendimizi okuldan attırdığımız olur. Bu durumda, sadece bir cezaya maruz kalmayız ya da daha çok bu ceza sizi dışlamaktan, size artık orada olma hakkına sahip olmadığınızı söylemekten ibarettir. Yanlış hareket ettiğiniz ya da okulda çekilmez olduğunuz için değildir bu, tersine bir şeyden ayrıldığınızı (*séparer*) hissedersiniz, artık sorun onu sevip sevmediğiniz değil, orada bulunmaya hakkınız olup olmadığıdır. Yola koyulmanın kabaca değil ama zorla olduğu bir başka

durum daha vardır, özellikle de çocuklar için, ebeveynler iş dolayısıyla taşınmak zorunda kaldıklarında olan budur. Taşınmak bazı çocuklara acı verir, çünkü yaşadıkları mahalleyi ya da hatta şehri değiştirirler. Büyük bir şehre taşınıldığı zaman, bazen okulu değiştirmek gerekir ve arkadaşlarınızı, alışkanlıklarınızı, evin ve mahallenin tüm o tanıdık özelliklerini kaybedeceğinizi bilirsiniz. Yurt dışına gitmek gerektiğinde, bu duygu daha güçlü olabilir. Her şey koşullara ve durumlara bağlıdır, ama kendinizin, az ya da çok acılı biçimde geride kalan bir parçasından ayrılmanız gerekir, kimi zamansa bu hiç acı vermez. Montreuil'nün, Bamako'dan sonra dünyanın ikinci Mali[3] şehri olduğunu biliyorsunuz. Örneğin Mali'den ayrılıp Montreuil'e gelen Malililerin sayısını bir düşünün. İlk göçmen kuşağı kendilerinden bir parçanın (*part*) orada kaldığını biliyordu ve o parçayı muhafaza ettiler. Bu sabah, Montreuil Belediyesi'nin önünden geçiyordum, bir

[3] Mali, ya da resmî adıyla Mali Cumhuriyeti, denize kıyısı olmayan bir Batı Afrika ülkesidir. Başkenti ve en büyük şehri Bamako'dur. Montreuil ise Fransa'nın kuzeyinde bir ilçedir ve bu konferans bu bölgede verilmiştir (ç.n.).

nikah vardı, çünkü bugün Cumartesi, bazı Malili erkekler beyaz bir elbisenin üstüne siyah bir ceket giymişlerdi ve hem siyah giysilerinin üstündeki bu beyaz hem de bazılarının taktığı takkeler onlardan bir parçayı gösteriyordu, bizzat kendilerine, yaşamlarına, kültürlerine ait bu parçayı korumuşlardı ve bu işte bu parça şimdi Montreuil Belediye'sinin, neredeyse başka bir ülkenin, şimdiden eski bir Fransa'nın sembolü olan bu belediyenin önünde mevcuttu. Belediye belki 19. yüzyıla ait değildir, ama en azından 20. yüzyıl başlarının tarihini taşır.

Gitmek daima aşina olanın [bir] parçasını; yabancı olan, aşina olmayan ve önceden kesinlikle bilmediğimiz bir parça için, bir yer için, yaşamın bir parçası için terk etmektir.[4] Gitmek söz konusu olduğu zaman bizi bekleyenin ne olduğunu asla bilemeyiz. Ailesinin evini hiçbir şey talep etmeden özgürce terk edebildiğinde, yetişkinlik çağına erişmiş olan çocuk bile; nereye –ebeveynlerinin

[4] Bu cümlede "partir" üzerinden yapılan kelime oyununu Türkçede vermek maalesef olanaklı değil. "*Partir, c'est toujours quitter pour une part, un lieu quelque part et une partie de la vie qui sont étrangers.....*" [italikler bize ait] (ç.n.)

otoritesi ve aileye bağlı alışıldık mihenk taşları ve zorunluluklar olmadan yetişkin ve bağımsız olunan yere– gittiğini bildiğini düşünen çocuk bile aslında tam bir bilinmeze doğru yol alıyordur. Bu bilinmez her zaman az ya da çok tedirgin edicidir, gittiğimizde/ayrıldığımızda (*partir*) asla dingin değilizdir ve okula gitmeden (*aller*) önceki sabah da yine böyledir. Ödevlerimizi eksiksiz biçimde yapsak da, derslerimizi ezbere bilsek de, orada olmadığımız sürece, işlerin nasıl olup biteceğini gerçekten bilmeyiz. Bir şekilde, her şey olabilir ve henüz çok fazla deneyimimiz olmasa bile, öğretmenimizin, ya da müdürün sert davranabileceğini biliriz. Sınıftaki diğer öğrencilerin bize nasıl davranacağını da bilemeyiz.

Biri seyahate gittiği zaman, geride kalan ona ne olduğunu merak eder, gidenlerden haber bekleriz. Aynı şekilde, ilk kuşaktan Malili aileler –ama bu diğer kuşaklar için de geçerlidir– orada hayatın nasıl geçtiğini bilmek isterler. Kendi paylarından geriye ne kaldığını, Mali tarafında, köyde, gidenlerin yeni bir aşinalık biçimi geliştirmiş ol-

dukları yurtdışındaki ailede hala ne yaşandığı bilmek isterler. Bu ne anlama gelir? Hala bildiğimiz, tanıdığımız şeye bağlıyızdır, tanıdık olan tarafından içimizin rahat ettirilmesine ihtiyaç duyarız. Kuşkusuz tam da bunun için bir çocuğun yaşamının ilk ayları ve ilk yılları hayal edemeyeceğimiz, ama zorluğunu biraz da olsa gözümüzde canlandırabileceğimiz bir şeydir. Bununla birlikte, keşfetmenin, özellikle de diğerleri sizi seviyor ve sizinle ilgileniyorsa, başka insanları görmenin mutluluğu bu güçlükten daha büyük olabilir. Ama işte! Çocuğun annesinin karnından tüm geri kalanların önüne, dışarı atılması berbattır. Adeta, doğum anlamsızdır. Başka birini gördüğünüz ilk seferi anımsayın. Ama bu başka biri değildi, herhalde önce maskeli kişileri, doktorları ya da ebeleri gördünüz. Çok ünlü bir romandan uyarlanan *Teneke Trampet*[5] adlı Alman filminin başında, çocuğun doğuşu sanki kamera annesinin karnından çıkıyormuş gibi gösterilir, sanki tavana doğru çevrilen çocuk

[5] Günter Grass, *Teneke Trampet*, Gendaş Kültür, 2000, çev. Kamuran Şipal (ç.n.).

ilk önce bir kablonun ucunda iyi kötü dengede duran kötü niyetli bir ampul görür. Bu ampul, yeni doğan çocuğun asla görmemiş olduğu bu biçimin ve bu ışığın bir tür ürkütücü ya da en azından yabancı/tuhaf (*étrange*) bir varlık olarak temsil edildiğini göstermek için geniş planda çekilmiştir. Bu boyut, gitme eyleminde içerilir, daima yabancı olana doğru gideriz ve bu yabancı her zaman, en azından garip anlamında tuhaftır ve dahası tehditkârdır. İşte bu nedenle gitmek daima tedirgin edici bir şeyler barındırır, zira bu, en doğal olduğu söylenebilecek ve ihtiyaç duyduğumuz bir bağı koparır.

Şimdi kendimize, bağlı, sabit olanın ne olduğunu ve yola çıkışın kopardığı bu bağlılığın neye karşılık geldiğini sormamız gerekir. Dünyaya en bağlı, en sabitlenmiş olan nedir? En başta, mineral olandır. Taşlar biz onları hareket ettirmediğimiz, itmediğimiz sürece kımıldamazlar. Bir taşı şuraya ya da buraya koyabilirsiniz, bu onun taş olarak varoluşunu etkilemeyecektir. Canlılar arasında, bitkisel olan en bağlıdır. Bitkiler gidemezler, bazen daha uzağa

tırmanabilirler, göğe doğru çıkabilirler, ama köklerinden ve köksaplarından toprağa sabitlenmişlerdir. Hayvanlar ise yerin herhangi bir bölgesine sabitlenmiş değildirler ama kendi yerleri, kendi yaşam alanları vardır; bu alana bilgece bir adlandırmayla "ekosistem" denir, yani bu sistem, içlerinde şu ya da bu hayvanın kendi yaşam dengesini bulduğu yaşam yeri ve yaşam koşullarıdır. Hayvanlar gitmezler, seyahat etmezler. Örneğin göçmen kuşların durumunda olduğu gibi, göç yalnızca tanıdık bir yerden bir diğerine gitmekten ibarettir. Göçmen kuşlar hakkında çok fazla bir şey bilmiyorum, ama bir zamanlar leyleklerin kışın Kuzey Afrika'ya göç ettiğini ve yazın Alsace'a ve Avrupa'nın kuzeyindeki başka bölgelere geri döndüğünü biliyorum. Ama yer ya da bölge değiştirmek (*migrer*) ne göç etmektir (*émigrer*) ne de bir yere dışarıdan göçmektir (*immigrer*). Yalnız insanlar seyahat eder/gezer (*voyage*), hatta seyyahtan/gezginden fazlasıdırlar, zira seyahat/gezi geçicidir, sadece insanlar gidebilir, yani bir yere ya da bir yerden göç edebilir, bir ülkeyi bir başkası için kesin

ve dönüşsüz olarak terk edebilirler. Çoğu kez, bunu zorunluluktan yaparlar, çünkü içinde yaşadıkları ülke ya da koşullar çok zor ya da çok tehlikelidir. Ama öte yandan, yalnız insanlar gider, zira sadece insanlar doğal bağlarla sabitlenmiş değildir. Belli bir anlamda, kökten, köklerini yeniden bulmaktan bahsetmek bir hatadır, çünkü bizlerin kökü yoktur, bizler gündüzsefası, meşe, söğüt ya da ot değiliz. Sonuç itibarıyla çok karmaşık ve güç bir şey yapmak durumundayızdır: tanıdık olana, bildiğimize, içimizi rahatlatana, alışıldık olana ihtiyaç duyarız ve aynı zamanda da hiçbir şey tüm bu tanıdık şeylere mutlak bir değer vermez. Ebeveynlerimizin, ailemizin ve ülkemizin doğal kökler oluşturduğunu düşünmemiz için hiçbir neden yoktur. Aksine, ancak tüm bu verili ve doğal olanlardan ayrılarak yeniyi keşfedebileceğimizi ve değişebileceğimizi düşünmek için bir sürü nedenimiz vardır. Bir şekilde, bir insan yaşamı, bir erkeğin ya da kadının yaşamı, siz çocukların henüz kendinize açıklayamadığınız şey, sadece yeni başlangıçlardan (*nouveaux départs*) oluşur. Bir kişi

artık hiç gitmediği, artık alışkanlıklarını değiştirmediği, terk etmediği zaman, duyarsızlaşır, gelişip serpilmesi durur. O artık göğe doğru boy atmaya, duvarlara sarılıp dolanmaya devam eden bitki gibi bile değildir. İşte gitmenin gönderimde bulunduğu durum budur.

Bu tedirgin edici, zaman zaman iç ezici ve güç taraf giderilmelidir, zira bir yere varırız (*arriver*). Evet, bir anlamda varırız ve sonunda kendimizi bir yerde sabitleriz [bir yere yerleşiriz]. Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülkenin, hatta tüm Kuzey ve Güney Amerika'nın tarihinden söz edildiğinde, Avrupa'dan gelip oraya yerleşen insanlara ilişkin bir sürü hikaye anlatılır. Bir soy başlattıklarını dile getirmek için bitkisel bir imge kullanılır: kök salmak (*faire souche*). Gerçekten de, İngiltere'den Mayflower'a gelen bir püriten, Falanca Bey, –eğer oradan bir tane bulmadıysa– yanında getirdiği eşiyle birlikte bir aile kurar ve soyunu yürütür/kök salar. Ama ümit edelim de bir köke/çotuka (*souche*), üstünde sürgünler biten hemen hemen ölü bir ağaca dönüşmesin. Sorun şudur: daima gittiğimiz

kesindir, ama vardığımız kesin değildir. Hiç gerçekten varıyor muyuz? Elbette, benim bahsettiğim adamın vardığı ve asla geri dönmediği söylenebilir. Artık o, diyelim Barack Obama'nın büyük-büyük-büyük babalarından biridir, ama o bir göçmendir. Bununla beraber, iki durum aynıdır, çünkü geri dönüş yoktur. Yine de bu kişi gerçekten varmış mıdır? Artık kendisinden hiç ayrılınmayacak (*partir*), keşfedilecek ve değiştirilecek hiçbir şeyin olmadığı bir hale ulaşmış mıdır? Bir aileden, bir yerden, bir ülkeden, bir işten, bazen ana dilimizden ayrıldığımızda, daima bir şeyler taşırız/aktarırız ve asla, basitçe artık başka yere gitmeyen bir başkası olmayız. Bu söylediğim bir kişi, bazen bir ya da iki başka kuşak için geçerlidir, ama sonra artık durum bu değildir, örneğin bugünün Amerikalıları gibi. Buna karşın, bu kuşkusuz Montreuil'deki en genç Malililer için de geçerlidir, zira onların ebeveynlerinin, büyük annelerinin babalarının ve Mali'nin yaşamı Fransa ile olan ilişkisinde hala canlıdır, en azından belli bir dereceye kadar. Bu, bizim asla bitkilere ya da hayvan-

lara dönüşmediğimiz anlamına gelir, onların kendilerine özgü yaşam tarzları vardır –gitmek değil de başka şeyler yapmak gibi. Bunlar bizim yaşam tarzlarımız değildir, biz bu şekilde yaşayamayız.

Daha önce altını çizdiğim gibi, bir yetişkin durumuna varmayız. Ben yetmiş yaşındayım, pek tabii bazı yönlerden ben bir yetişkinim, en azından öyle ümit ediyorum, ama başka yönlerden otuzlarımda hissediyorum, daha başka yönlerden ise sanki beş ya da altı yaşındaymışım gibi davranıyorum. Kapris yapıyorum, öfkeleniyorum, içimdeki çocuk gerçekten gitmedi, ya da daha ziyade varmadı. Ama hakiki varış yoktur, sadece bir tek varış vardır, ama tek midir? Ölüyoruz ve eski bir özdeyiş der ki: "gitmek, biraz ölmektir[6]; ölmekse tamamen gitmektir". "Gitmek, biraz ölmektir", zira her gidişte acı duyarız, bir ıstırap yaşarız, bir şey kaybolur. Biri öldüğü zaman, onun tüm yaşamı, mevcudiyetinin ta kendisi tümüyle kaybolur. Artık orada değildir, bir zamanlar büyük/son yolcu-

[6] *Partir, c'est un peu mourir*: Ayrılık, yarı ölmektir (ç.n.).

luk (*le Grand départ*) denilen şey yüzünden ölür. Ölen insanlar için sık sık onların gittiğini söyleriz; bu bir tür söz sanatıdır, ölmek fiilinin ve ölümün kaçınılmaz olarak barındırdığı acıyı yumuşatmanın bir yoludur. Dönüşsüzce gitmek. Ama bu ifade, "dönüşsüzce", biraz olsun tüm diğer gitme biçimleri hakkında görmüş olduğumuz şeyi yineler. Asla tam bir dönüş yoktur ama aynı zamanda, geride bir şey bırakmayan ayrılık da yoktur hiçbir zaman, çünkü parçalardan ayrılırız (*séparer des parties*). Başta (*Au départ*), bir şeyi çok sevdiğimizi, öteki tarafa, yabancı olana, başlangıçta sahip olduğumuzun bir parçasını (*une partie*) taşıdığımızı söylemiştim. Ama ölen kişi ne taşır ve nereye taşır? Hiçbir yere, hiçbir yere gitmez (*il va nulle part*). Dinler ölülerin bir yere gittiğini söyler, gökyüzüne, cennete, nasıl derseniz deyin artık. Bu apayrı, özel bir yerin temsilidir, ama dinlerin söz ettiği şey, olanaklı tüm yerlerden apayrı (*à part*)bir yerdir. Başka bir yer, başka bir dünya değildir, çünkü başka bir dünyadan bahsetmenin anlamı yoktur, özellikle de, evreni, sonlu olmasına

rağmen eğilim olarak sonsuz olan bir bütün diye bildiğimiz bugün. Fiziğin çok karmaşık ayrıntılarına girmeyeceğim, ama bir fizikçi için, dünyanın dışında bir yerden bahsetmenin bir anlamı yoktur, çünkü dünya mümkün tüm yerlerin bütünüdür. Ölüler bir başka yere gitmezler, her ne kadar dini inanış bir başka yer düşünse ve böyle temsil etse bile. Ama bizim için bu başka yer hiçbir yerdedir, burada yerler yoktur. Aynı zamanda da, bir yerlerde ölenlerden bir parça kalır, içimizde, bizimle birlikte, zira onlardan sonra geride kalan bizler, hepimiz, gidenlerin parçalarıyız. Onları bu biçimde saklarız. Bu bize daima onların gittiğini, onlardan artık haber alamayacağımızı hatırlatan dayanılmaz bir parçadır, ama en azından başka bir yere yerleşmediklerini, kök salmadıklarını, başka bir dünyayı keşfetmeye gitmediklerini biliriz. Onlar dünyadan çıkmışlardır (*sortir*). Yakınları onları belleklerinde, duygularında, düşüncelerinde kendilerinin karmaşık bir parçası olarak muhafaza ederler. İnsanlığın belleği yapılmış, üretilmiş, icat edilmiş, düşünülmüş, yazılmış, şarkı-

lara konu olmuş her şeyi ve hatta iz bırakmayan şeyleri bile muhafaza eder. Her yerde onların mevcudiyetinin ve gidişlerinin görünmeyen izleri vardır. Bizden önce yaşamış olan tüm insanlık bize bir şey bırakır. Daima gitmek üzere olduğumuzu (*en partance*) biliriz. Bir çocuk sadece yetişkin yaşa gitmekte değildir, tüm canlı varlıklar gibi, bu hiçbir yer için de yoldadır. Çocuklar da ölebilir ve çocukların ölümünün onların anne babaları, erkek ve kız kardeşleri, arkadaşları için en zor, en acılı şeylerden biri olduğunu biliyoruz. Bundan kurtulamayız, daha bir yetişkin yaşamına bile erememiş birini yolcu etmek (*faire partir*) çok adaletsizdir. Adaletsizdir, ama aynı zamanda, bizler ancak böyle insanızdır, konuşan ve düşünen varlıklarızdır. Bunu, bu adaletsizliği telafi etmek için söylemiyorum. Bizler insanız çünkü gitmekteyiz (*en partance*), hiçbir nihai varışın mümkün ya da vaat edilmiş olmadığını bilebileceğimiz, bilmek zorunda olduğumuz bir gidişe/yola çıkışa (*départ*) ayarlıyız. Yaşamaya değer bir hayatı, ancak böyle bir atılım içinde, gidişin zorunluluğu

içinde –zira başka türlüsü elimizden gelmez– ve bu risk alış içinde, gidişin bahsi içinde yaşayabiliriz. Bu aynı anda hem çok zor, hem çok tedirgin edici hem de çok heyecan vericidir.

Montreuil, 8 Ocak 2011

Sorular/Yanıtlar

"Ölmek" gerçekten ne demektir? Çünkü bazen kendimi gelecekte tasarlıyorum , ama cennet yoksa insan kendine sonrasında ne olup biteceğini soruyor.

Ne olup biteceği sorulabilir, gelgelelim kendimize her zaman bunu sorabilsek bile bir yanıtı yoktur. Ölmenin ne anlama geldiğini, bunun gerçekten hiçbir yere git(me)mek anlamına gelip gelmediğini soruyorsun, çünkü kendini kafanda canlandırıyorsun. Kesinlikle haklısın, kendi-

mizi her zaman gelecekte tasarlarız, hatta çok sınırlı bir gelecekte: bu akşam, yarın. Ölmek ise, artık kendini gelecekte tasarlayamamak demektir. Ölen kişinin artık ne geleceği, ne geçmişi, ne de şimdisi vardır. O kişi artık orada değildir. Bedeni sınırlı bir süre için oradadır, ama kişi artık kesinlikle orada değildir.

Annem bana Hindulara göre ruh göçünün[7] olanaklı olduğunu söyledi.

Evet, ruh göçü, çeşitli dinlerin bizim gözümüzde canlandıramadığımız bazı şeyleri temsil etme tarzlarından biridir. Bu başka bir konu ama üzerinde durabiliriz. Ölmek, hiçbir yere, başkalarının hakkında hiçbir şey temsil edemedikleri bir şeye gitmektir. Ölen kişi artık hiçbir yere gitmez, artık kendini gelecekte tasarlayamaz. Bu bambaşka bir boyuttur, gözümüzde canlandırmaya ça-

[7] *Réincarnation*: Ruh göçü, ölümden sonra ruhun bir cisimden ötekine, kimi kez de insandan hayvana ya da hayvandan insana geçtiği inancı (ç.n.).

lışmamız boşunadır. Buna karşın, dinlerin sunduğu farklı temsilleri irdelemeye değer. Senin de söylediğin gibi, Kuzey Amerika yerlileri ve de Hindular bir ruh göçüne inanırlar. Batılı tektanrılı dinlere mensup olan insanlar, yani Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar yeniden diriliş (*résurrection*) diye adlandırdıkları bir şey tasarlarlar. Bu noktada mesele daha da zorlaşır, çünkü bir yeniden diriliş bir ruh göçü değildir. Ruh göçünü gözümde canlandırabilirim: öldüğüm zaman, bir kelebek, bir timsah ya da küçük bir kız çocuğu olacağımdır. Yeniden diriliş ise başka bir şeydir; çünkü başka bir varlık değil, yorumlaması çok güç olan bir şeye dönüşen bizzat ben kendim olurum, dönüştüğüm bu şeyin ne olduğunu anlamak zordur, zira Yahudi, Hristiyan ve Müslüman dinleri bu konuda gerçekten bir temsil (*représentation*) sunmazlar. Hristiyanlığa ait olan bir sözcük "ruhani beden"den (*corps glorieux*)[8] bahseder. Bunu anlamak zordur, zira "şerefli" (*glorieux*)

[8] Dirilişinden sonra Hz. İsa'nın "şerefli" bedenini simgeler. Ve ölümden sonra Tanrı'nın inayetine kavuşmuş talihli bedenleri belirtir. Bkz. İncil, Filipililere Mektup, 3, 21. (ç.n.).

şerefi değil, tamamen bambaşka bir hale gelen bedenin maddesinin ta kendisini ifade eder. Beden artık maddi değildir, artık bir beden/cisim değildir. Bu konu hakkında bir ya da birçok başka konferans vermek gerekecektir. Antik çağda ölümden sonra yaşamın bambaşka bir biçimi vardı. Ölüler ruh göçü yapmıyordu ve yeniden dirilmiyordu, ama yeryüzünün karanlık bir bölgesinde başıboş dolaşan gölgeler gibiydiler. Tüm bu temsilleri analiz etme zahmetine değer. Bu temsillerin ne içerdiğini, hangi nedenle oluşturulduklarını ve nasıl işlediklerini kendimize sormamız gerekir. Ben bir dinin üyesi olmadığım için, ölümün, hakkında hiçbir temsile sahip olamayacağımız bir şey olduğunu söyleyebilirim sadece. Haklısın, kendini daima gelecekte tasarlayabilirsin, kendini büyük büyük anne olarak, çocuksuz olarak, Mars'a ya da daha uzağa ayak basan ilk kadın olarak tasarlayabilirsin, ama ölümün ötesinde kendine dair hiçbir şeyi gözünün önünde canlandıramazsın, zira orada değilsin, hepsi bu. Ölümün ötesine ilişkin dini temsillerin hepsinde, güven veren, içimizi

rahatlatan bir şey temsil etmeye çalışılır. Eğer bir kelebeksem, bu belki de insan olmaktan çok daha iyi bir şeydir.

Evet ama sanırım kelebekler sadece tek bir gün yaşıyorlar.

Sadece bir gün yaşamak o kadar da kötü değil, bu yetmiş yıla göre daha az iş ve daha az acı demek. Kelebek olarak bir gün ömür süreceğim, ama sonra belki yüzlerce yıl yaşayan bir ağaç olan bir sekoya olacağım. Tüm bu temsiller içimizi rahatlatmak, her şeyin süt liman olduğu bir yere gideceğimizi düşündürtmek ister. Hiçbir yere gitmeyeceğimizi [gideceğimizi] düşünmek zordur, ama ancak bu şekilde hep yeniden yola koyulabiliriz. Ruh göçü Hinduizmin ya da Budizmin son sözü değildir, çünkü yüz milyonlarca yıl boyunca ruh göçü yapmak hiç de ilginç değildir. Sekoya ağacından sonra bir keçi olurum, sonra bir plankton parçası, sonuçta bu feci halde sıkıcıdır. Ve sonra felsefe yapan bir Fransız olurum tekrar, bu böyle

gitmez. Hiçliğe geçiş ruh göçü çemberine bir son nokta koyar.

Gitme olmaksızın yaşamamız mümkün olabilir mi?

Deneyin. Bir kere kendinden çıkmamak gerekir. Çok geçmeden, bir tür deliliğin içine düştüğünüzü fark edersiniz, bu olur. Bazı kişiler artık dışarı çıkmak, yerlerinden kıpırdamak, artık evden çıkmak istemezler, çöpler de dahil her şeyi saklarlar. Yaşam alanı gitgide daralır, bu berbat ve dayanılmazdır. Daha küçük ölçekte, ne okula gitmek, ne ekmek almak, ne sinemaya gitmek için evden çıktığımızı hayal edelim. Bu ne demektir? Eğer bana, televizyon izlemek, CD dinlemek için evde kaldığını söylersen, bu aynı şey değildir, çünkü bu gitmenin bir biçimidir. Tamam, televizyon izleyerek çok uzağa gitmeyiz, ama bu duruma göre değişir, aynı zamanda bizi çok uzaklara götüren şeylere de bakabiliriz. Kitap okuyabilir, müzik dinleyebiliriz.

Bir yaşam gitmek için yaratılmıştır ve bunun pek çok tarzı vardır.

"Okuldan çıkmak"ın anlamını çok iyi anlayamıyorum.

Sana göre okuldan çıkmak gitmek değil, ilginç olmayanı dışta bırakıyorsun.

Biraz öyle.

Okulda sevdiğin kız arkadaşların yok mu? Onları yeniden görmekten hoşnut değil misin?

Evet, birkaç tane.

Hepsini demiyorum, birkaç tane yeter. Okuldan çıktığın zaman, onları terk ediyorsun ve onları yarın okulda tekrar göreceğini düşünmekten memnunsun ya da

evde oynamak için onlara Pazar gününe randevu vereceksin, ha?

Evet.

Anlıyorum. Çoğu kez okulu terk ederken, içinde kendimizden önemli bir parça taşımayan bir şeyi bırakırız. Tamam, biraz yazık ama böyle işte. Okuldan, birkaç haftadan beri hasta olduğun için ayrılıyorsan...

Daha önce bu en az iki kere başıma geldi.

Peki, evde hasta yatmaktan bıkmadın mı? Birkaç tanesini de olsa erkek ve kız arkadaşlarını görmek istemedin mi?

Evet.

Görüyorsun. Ben küçükken hastaymış gibi bile ya-

pıyordum, bir nedenim olmalı, yapmadığım bir ödev mesela. Ama aynı gün içinde arkadaşlarımı görmediğim için üzülüyordum ve kendi kendimi cezalandırdığımı hissediyordum, zira orada benden bir parça vardı.

Hastaymış gibi yaptığınızı söylediniz, peki numara da yaptınız mı yoksa sadece "ben hastayım" mı dediniz?

Bana tüm haşarılıklarımı itiraf ettiresin diye burada değilim! Evet, termometreyi derecesi biraz artsın diye kalorifere koymuştum, çünkü aksi takdirde annem bana o kadar kolay inanmazdı. Ama sana söylediğim gibi, sonra pişman oldum. Bunu yaptığım için değil ama arkadaşlarımı göremediğim için üzüldüm.

Ölmenin hiçbir yere git(me)mek olduğunu söylediniz, ama hiçbir yere gitmezseniz gitmiş olmazsınız?

Evet, doğru.

Peki, o zaman neden ölmek hiçbir yere gitmemektir dediniz?

Haklısın, hakikaten öyle, bu çok doğru. "Gitmek" konusunu seçtiğimde, ölmeyi hiç düşünmemiştim, aklımda gitmek ve onunla birlikte ilerleyen (buna eşlik eden) şey vardı, bir yere gitmek (*aller*) ve geçici bir şekilde de olsa bir yere varmak. Sonra "ölmek" için "gitmek" dediğimizi hatırladım. Kendi kendime, ölmekten bahsetmeden gitmek hakkında konuşursam, bana "neden ölmekten bahsetmediniz" diye soracağınızı düşündüm. Ama yaptığın saptamayı hesaba katmak konusunda seninle hemfikirim. Eğer gitmek bir parçayı bırakmak ve bir başka parçayı başka yere götürmekse, o zaman bunu ölmek konusunda söyledim, çünkü ölülerin bir parçası her zaman bizimle birliktedir, içimizdedir, yaşamın içinde ve tüm insanlığın eserlerin-

dedir. Ama, bir başka bakış açısından, ölü olan kişinin bakış açısından, o gitmemiştir, zira başka yerde var değildir, o sadece ortadan kaybolmuştur/yitip gitmiştir (*disparaître*) ve ortadan kaybolmak gitmek değildir.

Ama madem ölmenin hiçbir yere gitmemek olduğunu ve aynı zamanda da "gitmek" konusunu düşündüğünüzü söylediniz, öyleyse ölmek hiçbir yere git(me)mek değildir, zira siz her şeyden önce "gitmek"i düşünmüştünüz.

Size bu "ölmek" üstüne, ölüm konusunda "yola çıkış/ayrılış" (*départ*) ve "gitmek" (*partir*) kelimelerini kullanmamız dolayısıyla düşünmeyi önerdim. Ama bu sözcüklerin uygun olmadığını ve ölümün ne olduğunu ifade etmediğini söyleyebilirdim ve söylemeliydim. Belki başka türlü konuşmalı ve şöyle demeliydim: çoğu kez ölmenin gitmek olduğu söylenir, ama yanılıyoruz, zira ölmek hiç de gitmek değildir. Gitmek için, kendi-

mizden bir parçayı götürdüğümüz başka bir yerin var olması gerekir, oysa ölümde durum bu değildir. Yalnız, meseleyi döndürüp aslında gitmekten söz ettiğimizi aklayabilirim. Her şeyden önce dini temsillerin hepsi bir gidiş/ayrılış fikrine dayandığı için. O kadın ya da erkek gitti, ruh göçü yaptı, yeniden dirilecek, başka bir yerde. Bunu açıklamak gerekir. Dini temsiller bize bir yer hayal ettirdiğinde, ne düşünmemiz gerekiyor ve bu yer hiçbir yerse bu konuda ne söylemeliyiz?

Peki, ölülerin görüldüğünden bahsedildiğinde, sizce bu ne demektir?

Evet, bu az önce, ölülerin bir gölgeler krallığında olduğunu düşünen antik çağ insanlarından bahsederken benim de kafamdan geçti. Bazı yanları hayalimizden ve temsillerimizden hayaletler ve hortlaklar olarak geçmiştir. Her halükârda, kimse ölü falan görmemiştir. Bu çok basit. Sana ölüler, hayaletler gördüğünü, ruhların

kendilerini şu ya da bu şekilde gösterdiğini anlatan yazılar vardır: tüm bunlar hayal ürünüdür. Ama bu hayal gücünün kuvvetli bir anlamı vardır, hiçbir insan medeniyetinin ya da toplumunun şu ya da bu şekilde ölümü ve ölüleri işlemeden geçmediği anlamına gelir. Şu ya da bu şekilde bunları düşünme ihtiyacı duyarız. Ölülerin görülebildiğine, ölülerin geri geldiğine inanmak, "fantom" (*hayalet*) ile aynı aileden gelen "fantazm"a (*hayal*) kadar gider. Bu, ruh göçünden ve yeniden dirilişi anlamanın bazı biçimlerinden –zira pek çok biçimi vardır– geçerek her tür temsile gidebilir. Ama insanların ölüleri gördüğü söylendiği zaman, insanda ölümü silebilme arzusunun gücünün çok büyük olduğu söylenmektedir ve bu normaldir. Hem zaten, ölümü asla tamamen silemeyiz, çünkü ölüler için, dini ya da dini olmayan biçimlerde, ayin[9] diye adlandırdığımız bir şey yaparız. Onlara saygı duyarız, onları şu ya da bu biçimde gömeriz, ister gerçek anlamda gömelim

[9] *Rendre un culte aux morts*: Ölülere karşı derin bir saygı duymak (ç.n.).

ister yakalım ölülerin bir yerde olması gerekir. Onları kefenlemeyi ya da krematoryumda yakmayı reddettiğimizde, dikkat çekici bir tür karşı-kanıt ya da karşı-sınav vardır. Ölülere saygı duymayı ve onları kabul etmeyi –ki biz yaşayanlar onların yerlerini ve gidiş tarihlerini belirterek bunu yaparız– reddettiğimizde, yani ölüleri doldurmak için çukur açtığımızda ya da Nazilerin ve başkalarının toplama kamplarında, onları toplu mezarların anonimliği içinde bırakarak ölmeye bıraktığımızda ya da zorladığımızda, çok güçlü bir şeyi açığa vururuz. Milyonlarca insanın yaşamdan geçerken bıraktığı izleri silmek istemişizdir. Bu durum, bu geçişin izinin önemli olduğunu gösterir. Her doğal felaket meydana geldiğinde –deprem, tsunami, uçak kazası– ve cesetleri teşhis etmek olanaksız olduğunda, bu ölülerin yakınları olan tüm insanlar cesetleri bulmayı ve kimliklerini tespit etmeyi kendilerine görev bilirler, çünkü herkes, bu davranış boş da olsa, "o yaşadı ve öldü" demenin çok önemli olduğunu bilir. Bunu

birisinden esirgemek, ondan ölümünü çalmaktır, oysa, bunu teslim edersek, hiçbir yere bir yer vererek/atfederek tuhaf bir eylem gerçekleştiririz. "Falanca burada yatıyor" diye işaret koymanın maddi koşullarına sahip olmadan bunu yaptığımızda bile, bunu yapmak gerekir. Bir zamanlar, denizde ölen insanlar, özellikle de mesleği denizcilik olanlar karaya götürülmez, suya bırakılırdı. Onları bir torbaya koyup denize atarlardı, ama geminin güvertesinde ölünün denize batışına eşlik eden bir tören düzenlenirdi. İnsanlar onu selamlardı, dindarsalar dualar okurlardı, savaş gemilerinde askeri törenler olurdu. Denizin derinlikleri olan bu yer-olmayan (*non-lieu*) bile, o an geminin bulunduğu yer ve bu törenle belirlenirdi.

Size ölümün bir gidiş/yola çıkış mı yoksa bir varış mı olduğunu sormak istiyordum.

Ne biridir ne de diğeri, bunun bir gidiş olmadığı ko-

nusunda az önce arkadaşına katılmıştım, ama ölüm bir varış da değildir. Bu herkesin içinde bulunduğu genel gitmekte olma devinimine dahil olmaktır. Zira eğer ölmeseydim, adeta artık gitmezdim ve artık varamazdım da. Bu korkunç olurdu. Ölümsüzlük asla bir hayata gitmemekle/başlamamakla (*partir dans une vie*) aynı şeydir, az önce küçük hanımın söylediği gibi. Ona, asla bir hayata gitmemenin hemen ölmek olduğu yanıtını verebilirdim. Ölmek varmak değildir, başka insanların da kendi sıraları geldiğinde gitmelerine neden olan harekete katılmaktır, senin, benim ve başkalarının, sayelerinde ne ise o olmuş olduğumuz ve onlardan önce bıraktığımız başka şeyleri açmaktır. Handiyse, ölmenin varmak, ama hiçbir yere var(ma)mak (*arriver nulle part*), kalkış noktasıyla bir tür kesişmeye varmak olduğunu söyleyebiliriz. Ama başlangıçta ben neyimdir? Hücrelerin bir araya gelişi olmadan önce ben hiçim, henüz değilim [henüz var değilim] ve varışta ben tüm hücrelerimin ayrışmasıyım. Bu ikisinin arasında,

hep biricik olan bir şey vuku bulur; yaşam için belli bir başlangıç/gitme (*départ pour la vie*). Yaşam, bir yere gitmek için yola çıkıştır ve bu bir yer hiçbir yerde değildir. Hiçbir yere var(may)arak, bu bir yer içinde herkesin parçası olduğu/bir pay aldığı (*prendre part à*) hiçbir yere geri dönerim. Herkesin yaşamında en önemli olan, her bir kadın ve erkeğin, şu ya da bu şekilde, bir parça olduğunu (*bir pay aldığını*) bilmesi ve hissetmesidir. Adeta, yaşamın bir parçası olmamanın ölümden de beter olduğunu söylemek gerekir.

Ölmek zorundaysak yaşamak neye yarar?

Yaşamak hiçbir şeye yaramaz, yaşamanın bir işe yaradığı fikrinden kurtulmak gerekir, çünkü bir işe yaramaktan çok daha iyisi vardır. Elbette, her zaman "–e yaramak" söz konusudur, ama her şeyin bir şeye yaramak için var olmadığı inanılmaz fikrini yaşatmaya, var etmeye yaramak söz konusudur. Yoksa ne fayda? Eğer

her yaşam, yaşamların yaradığı her şeyin toplamı ya da bütünü olacak bir şeye yaramak zorundaysa, bu korkunç olurdu. Tabii, eğer dini bir bakış açısına dönecek olursak, Batı dinlerinin tamamının Tanrı'nın ululuğu dediği şeye hizmet ediyor olması durumu bir yana. Ama Tanrı'nın ululuğuna yaramak, Bay Tanrı'ya yaramak değildir, zira bu durumda hepimiz bu büyük zorba hükümdar önünde dalkavukluk yapan köleler olurduk. Daha derin biçimde söylersek, Kuran'ın Tanrısı olan Allah "Ben sizi kendi ululuğum için yarattım"[10] dediği zaman, onun, etrafında yelpaze sallayarak onu övmemizi isteyen bir zorba hükümdar olduğunu sanmamak gerekir. Bunun anlamı Tanrı'nın ululuğunun dünyanın varoluşunda yattığıdır. Aslında Kuran'ın Tanrısı bir totolojiyi açıklar: "sizi, yaratma var olsun diye yarattım". Eğer Tanrı, insanların etrafında fır dönmesine ihtiyacı olacak kadar küçük bir şahsiyet olsaydı, Tanrı olmazdı.

[10] "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zâriyât Suresi, 56. (ç.n.).

Hristiyanlıktan gelen diğer yanıt, yani sevgiyle yaratma da, bunun hiçbir işe yaramadığı, ama yine de bir sürü şey yapma zahmetine girmeye değmesini engellemediği anlamına gelir. Öğrenim yapmak gerekir, ama öğrenimler her şeyden önce, içinde hayatımızı idame ettirmek zorunda olduğumuz toplum düzenine aittirler. Bu, bir şeye yaramaya bağlıdır. Bununla birlikte, oynayarak, düşünerek, şarkı söyleyerek, resim çizerek, gülerek, arkadaşlar, sevgililer edinerek yapabildiğimiz her şeyin hiçbir faydası yoktur, ama bu, yaşamımızın, hizmetin ve yararlılığın ötesinde olan büyük meselesini görünür kılmaya yarar.

Asla varamayacağımızı söylediniz, ama neden?

Çünkü varmak bir yere varmak demektir. Ben Strasbourg'dan geliyorum ve Paris'ten geçerek Montreuil'e vardım. Vardım, Montreuil'deyim, burada kalabilirim, burada bir sürü şey yapabilirim. Ama

nihai varış, yani ölüm bir mekana varmaz. İşte bu anlamdadır ki varmadığımızı söylüyorum, sadece ölümde de değil. Ben Montreuil'deyim, sen de, sen tiyatroya vardın. Peki bu gerçekten, Montreuil'ün, seyahatimin amacı olduğunu söyleyebileceğim anlamda varmak mıdır? Pantin'e ya da Vincennes'e değil, Montreuil'e gidiyorum. Bu pratik alana aittir. Ben vardım, sen de, konuşuyoruz: ikimiz neye varıyoruz? Ne sen ne de ben bunu söyleyebiliriz. Konuştuğumuz olgusuna varıyoruz, aramızda, karşılıklı kullandığımız kelimelere indirgenemeyecek bir şeyler oluyor. Bu deneyimlediğimiz belli bir durum. Pazartesi ya da yarın arkadaşlarınla birlikte, belki de gitmekten bahseden bir adamın verdiği bir konferansta olduğunu, çok iyi anlamadığını, onun "hiçbir yere varmayız" gibi inanılmaz şeyler söylediğini anlatacaksın. Kıpırdamak belki yeni bir başlangıç/yola çıkış yaratacak, her halükarda bunu diliyorum, tıpkı seninle konuşmanın ve sorularınızın beni yeniden yola çıkaracağı gibi.

Yaşamanın hiçbir işe yaramadığını söylediniz, ama en azından biraz yarar, çünkü pek çok insanla tanışıyoruz, bir ailemiz var ve sonuçta yaşamaktan gayet memnunuz.

Öyle umarım! Genelde "bir şeye yaramak" dendiği zaman, alttan alta bunun yararlı olduğu anlaşılır. Fakat az önce sözünü ettiğin her şey çok yararlı değil. Arkadaşlara sahip olmak, bir aileye sahip olmak ve bundan memnun olmak. Bu ancak, memnun olmanın memnun olmamaktan daha kazançlı olması anlamında yararlıdır.

Ama bir şeye yarıyoruz, çünkü annemiz bizi seviyor ve eğer biz burada olmasaydık belki de o zaman bu kadar mutlu olmayacaktı.

Evet, haklısın. Açıklaman ile yaptığın uslamlama biraz döngüsel. Eğer burada olmasaydım, annem beni

sevemezdi ve o halde daha az mutlu olurdu. Evet, ama seni de kuşkusuz sevecek bir çocuğa sahip olmak için, çocuğu olarak doğurdu, yani bir daire çiziyorsunuz. Annenin ve çocuğun bu sevgisi neye yarar?

Memnun olmamıza yarar.

Sana söylediğime geliyoruz ve sana katılıyorum. Ama memnun olmak işe yarayan ya da yararlı bir şey değildir. Senin memnun olman ve annenin memnun olması bir işe yarıyor mu?

Evet, memnun olmamıza, başkasını sevindirmemize yarıyor.

Daha belirleyici sözcükler kullanabilirsin, sevinmekten ya da neşeden bahsedebilirsin, ama kusuruma bakma bir dairenin etrafında dönüp duruyorsun! Tüm bunlar hiçbir işe yaramaz. Annenin seninle olan ilişki-

sinde, bir işe gerçekten yarayan şey, annenin seni beslemesi, koruması, gelişebileceğin, büyüyebileceğin, daha akıllı, eğitimli, bilgili olacağın, bir meslek sahibi olarak senin de bir şeye yarayacağın şekilde davranmasıdır. Ama çocuk sahibi olmak neye yarar? Çocukları mutlu etmeye mi? Ama hepsi mutlu değildir. Ebeveynleri mutlu etmeye mi? Evet, elbette, meseleyi basitleştirmemek de lazım. Daima faydalı bir amaca itildiğimizi hissederiz, ama neden çocuk sahibi oluruz? Çözülmesi çok zor bir soru bu.

Bizler faydalıyız çünkü orada olmasaydık, gezegen boş, faydasız olurdu, hiçbir işe yaramazdı.

Evet, tamam, ama tüm bu savaşlara, felaketlere, sömürülere, adaletsizliklere, yalanlara da maruz kalmazdı.

Bunun nedeni iyi başkanlarımızın olmaması.

Tamamen katılıyorum, bir başkan bir şeye yaramalıdır. Pek çok faydalı şey vardır, her ne kadar bir başkan tam olarak bir şey olmasa da. Şu "-e yaramak"a dahil olan tüm devasa makineleri işletmek gerekir. Ama sonuçta, bunu sen kendin de hissediyor ve kendi ağzınla söylüyorsun ki, senin –kuşkusuz çok çok sınırlı olan– "memnun olmak" diye adlandırdığından başka şeyler var. Kimi zaman, bazı şeyler güç, acı vericidir ve bizi memnun etmez, ama yine de hayatın bir parçasıdırlar. Mesela hasta olmaktan memnun muyuz? Hayır asla, ama korkunç hastalıklar vardır. Biri az önce hayır dedi, belki kendisi ya da yakınlarından biri hasta. Hasta olmak acı vericidir, dayanılmazdır ve adaletsizdir, aynı zamanda da bir yaşam deneyiminin parçası olabilir. Hastalık yalnızca bir şeye yarar: doktorlar yetiştirmeye. Dünyada hiçbir şey sadece "bir şeye yarasın" diye yaratılmamıştır. Eğer "-e yaramak" diye mutluluk, neşe, iletişim yaratmaya, bunlara imkan tanımaya diyorsan –zira arkadaşlardan bahsettin– o zaman tamam. Ama

bu faydalı değildir ve amaç edinebileceğimiz bir şey değildir. Bu nedenle, çocuk yapmak çok garip bir şeydir. Bir zamanlar ve hala bugün de bazı toplumlarda çocuk yapmak bir amaç olarak görülebilir, zira soyu, aileyi, kabileyi sürdürmek ya da iş gücü sağlamak gerekir. Ama bizim toplumumuzda durum artık bu değildir ve zaten iyice düşmüş bir doğum oranına sahibiz, yine de insanların çoğunluğu çocuk yapmaya devam ediyor. Her zaman, bencil bir arzunun söz konusu olduğunu söyleyebiliriz, ama başka bir şey daha vardır.

Ölüm yavan ve sakin [bir] hiçken, yaşam daha iyidir, zira yaşam sarsıntılı ve inişli çıkışlıdır.

Ölüm, hiçbir şey değildir, ne sarsıntılı ne de inişli çıkışlıdır, öyleyse seçmek zor değil. Ölüm hakkında söylenecek, yapılacak hiçbir şey yoktur.

İnsanlar neden bilip bilmeden ölüm hiç değil, ama başka bir şeydir diyorlar?

Çünkü bilmiyorlar. Bunu size pek çok şekilde açıklamayı denedim. Bunun asla bitmediğinin, salt bir yitim olmadığının, az önce buradan giden arkadaşınızın dediği gibi, bir şeye yaradığının bize söylenmesine ihtiyacımız var, bunu arzuluyoruz. Buna ihtiyacımız var, ama kökler hakkında söylediğim gibi, deyim yerindeyse, bu bizim bitkisel tepkimizdir. Kökümüz yok ama olsun istiyoruz. Aynı zamanda, sizinle paylaşmaya çalıştığım her şey, çok fazla kök arzulamak ot/bitki (*légume*) denen şeye dönüşmeye götürebilir demeye geliyor. Bu, bilincini, hatta kıpırdama olanağını bile kaybetmiş olan, ama ne kendiyle ne de başkalarıyla ilişkisi bulunmaksızın hala bitkisel yaşamı sürdüren ya da bizim nüfuz edemediğimiz asgari bir bilinçle kalmış kişileri belirtmek için korkunç ve kötü bir adlandırma. Nihayetinde, köklere sahip olma arzusunu, bir yerlerde kök salmış olma, hatta oranın

sahibi olduğunu hissetme isteğini, kendinden başka bir şeye bütünüyle bağlı, sabitlenmiş, kimliklenmiş hissetme isteğini daha fazla ileri götürürsek, bunun sonu, kendine ideal olarak, hiçbir şey bilmeyen, ama toprağa sabitlenmiş ve yumrularını çoğaltan patatesi almak olur. Yaşamak, bir patatesten başka bir şey olma riskini almaktır.

Ben de, siz yaşamak ve ölmek hiçbir şeye yaramaz dediğiniz zaman çok aynı fikirde değildim, çünkü hepimizin yaşamda oynayacak bir rolü olduğunu düşünüyorum.

Evet, ne olmuş? Bir rol oynamak, bu ne işe yarar?

Eğer orada olmasaydık, doğaya pek iyi bakılmazdı.

Lafı ağzımdan aldın! Biz oradayız ve çılgın bir hızla yok olan deniz balıklarının başına ne geldiğini biliyor musun? Su ve güneş eksikliğinden dolayı yeryüzünde bozulup gi-

den bitkilerin halinden haberin var mı? Hiç ekoloji sorunundan bahsedildiğini duymadın mı? Peki bugün doğayı böyle harap eden kim?

Evet ama hayvanlar yaralanırsa, veteriner hekimler onları iyileştirmek için oradalar.

Yaralanmış bazı hayvanları tedavi eden bir veteriner son derece naziktir, ama yok olup giden binlerce hayvan var ve veterinerler bunun için hiçbir şey yapamıyor. Kabul etmesi zor, biliyorum, zira bu toplumda yaşayan biz modern insanlar için, bir şeye yaramaktan ibaret olan değer özseldir. Bu bizim, çok daha değerli olanın, doğru olanın, "bir şeye yarama"nın ötesinde bulunanın anlamını kaybetmemize neden oluyor. Sen bizim doğa için bir şeye yaradığımızı düşünüyorsun, bunu sana söylemek zorunda olduğum için üzgünüm ama, bu düşünce yanlış.

Böyle düşünen sizsiniz.

Hayır, ben değilim. Buradan çıktığın zaman, senden ekoloji sorunu üzerine gidip birkaç kitap, gazete ya da dergi edinmeni rica ediyorum. Ve Tanrı biliyor ya ben hiç de militan bir ekolojist değilim. Hayır, bu söylenemez. Senin söyleyebileceğin, yani insan yaşamını devam ettirdiğimiz ve uzattığımız bile söylenemez. Doğrusu, öyle bir noktaya geldik ki, insan kendisine, insan hayatına, bir şeye yaramak olmayan, çok uzun yaşayabilmekten ya da falanca hastalığı tedavi etmekten bağımsız olan bir anlamla yaşama olanağı vermek yerine onu uzatmanın, tedavi etmenin ve sürdürmenin daha iyi olup olmadığını soruyor. Genel itibarıyla, elbette amaç olarak kabul edilmesi gereken her şey bir kez kabul edildi mi –örneğin, bazı doğal dengeleri korumak, insan hayatını korumak– sonsuz kere daha değerli olan bir şey vardır. Ona bir isim vermeyeceğim, ama bu, bizim dostluk ve aşkı, aramızda konuşmayı, birbirimize belki de

hiçbir amacın olmaması üstüne ve yaşamın anlamının cevapsız olmasına dair sorular sormayı sevmemize olanak tanıyan şeydir. Eğer bir yanıt olsaydı, yaşamayı hemen keserdik. Burada, benim yerime, size "işte yaşamın amacı şudur" diyen biri olduğunu hayal edin. Size sunduğu bu eksiksiz (*achevé*) anlam ne olursa olsun, bitmiştir. Eğer doğanın, Tanrı'nın ya da insanlığın mutluluğunun –fark etmez– bir aracı olmaya indirgenseydim, bu benim tüm yaşama gerekçelerimi mahvederdi. Zor, ama bunu ciddi biçimde düşünmek gerek. Bu konuda diretiyorum çünkü çok önemli, ama bunu daha yumuşak bir biçimde de söyleyebilirim. Yaşamımızın, kendisine bir anlam ve hizmet edilmeye yaraşır bir değer tanıdığımız her şeye yaradığını söyleyebiliriz: aşk, dostluk, güzellik, değiş tokuş, sanatlar, düşünce. Ama hemen ardından bunun hiçbir şeye yaramadığını da eklememiz gerekir. Meseleye sanat dolayımıyla bakabilirsiniz. Tarih öncesinden beri, hatta neolitik çağın, yeryüzündeki ilk kültürün öncesinden beri, insanların oluşturduğu tüm halklarda, ister müzik,

ister dans, ister resim olsun, neden hep sanat dediğimiz şeyin içine giren şeyler vardır. Bu neye yarar? Bunun şurada ya da burada dini ya da politik ereklere hizmet etmiş ya da hizmet ediyor olması, ikincil önemdedir. Her şeyden önce biçimler yaratma ihtiyacı duyan insanlar vardır. Görsel biçimleri bir yana bıraksak bile –zira bu aklımıza dini resimleri getirir– şu soru kalır: İnsanları dans etmeye iten nedir? Dans etmek hiçbir işe yaramaz, ama tüm insan halkları hep dans etmiştir ve hala da dans etmektedir. Zarif bir düğümle sonuçlandırmak için, dans etmenin hep biraz gitmek (*c'est un peu partir*) olduğunu söyleyeceğim.

Gitmek daima aşina olanın [bir] parçasını; yabancı olan, aşina olmayan ve önceden kesinlikle bilmediğimiz bir parça için, bir yer için, yaşamın bir parçası için terk etmektir. Gitmek söz konusu olduğu zaman bizi bekleyenin ne olduğunu asla bilemeyiz.

*

Bizler insanız çünkü gitmekteyiz, hiçbir nihai varışın mümkün ya da vaat edilmiş olmadığını bilebileceğimiz, bilmek zorunda olduğumuz bir gidişe/yola çıkışa ayarlıyız. Yaşamaya değer bir hayatı, ancak böyle bir atılım içinde, gidişin zorunluluğu içinde –zira başka türlüsü elimizden gelmez– ve bu risk alış içinde, gidişin bahsi içinde yaşayabiliriz. Bu aynı anda hem çok zor, hem çok tedirgin edici hem de çok heyecan vericidir.

*

Ölüyoruz ve eski bir özdeyiş der ki: "gitmek, biraz ölmektir; ölmekse tamamen gitmektir". "Gitmek, biraz ölmektir", zira her gidişte acı duyarız, bir ıstırap yaşarız, bir şey kaybolur. Biri öldüğü zaman, onun tüm yaşamı, mevcudiyetinin ta kendisi tümüyle kaybolur. Artık orada değildir, bir zamanlar büyük/son yolculuk denilen şey yüzünden ölür. Ölen insanlar için sık sık onların gittiğini söyleriz; bu bir tür söz sanatıdır, ölmek fiilinin ve ölümün kaçınılmaz olarak barındırdığı acıyı yumuşatmanın bir yoludur. Dönüşsüzce gitmek.

*

Tarih öncesinden beri, hatta neolitik çağın, yeryüzündeki ilk kültürün öncesinden beri, insanların oluşturduğu tüm halklarda, ister müzik, ister dans, ister resim olsun, neden hep sanat dediğimiz şeyin içine giren şeyler vardır. Bu neye yarar? Her şeyden önce biçimler yaratma ihtiyacı duyan insanlar vardır. Görsel biçimleri bir yana bıraksak bile –zira bu bize dini resimleri düşündürtür– şu soru kalır: İnsanları dans etmeye iten nedir? Dans etmek hiçbir işe yaramaz, ama tüm insan halkları hep dans etmiştir ve hala da dans etmektedir. Zarif bir düğümle sonuçlandırmak için, dans etmenin hep biraz gitmek olduğunu söyleyeceğim.

Jean-Luc Nancy

ISBN 978-605-62850-5-9

10 TL